

Arheološki institut

ARHEOLOGIJA U SRBIJI
projekti Arheološkog instituta u 2016. godini

Urednici

Ivan Bugarski
Nadežda Gavrilović Vitas
Vojislav Filipović

Beograd 2018

Izdavač

Arheološki institut
Beograd, Kneza Mihaila 35/IV
11000 Beograd, Srbija
e-mail: institut@ai.ac.rs
www.ai.ac.rs
Tel. +381 11 2637191

Za izdavača

Miomir Korać

Urednici

Ivan Bugarski
Nadežda Gavrilović Vitas
Vojislav Filipović

Priprema

Arheološki institut

Elektronsko izdanje

ISBN 978-86-6439-014-9

SADRŽAJ

Redakcija, Uvod	5
Dragana Antonović, Selena Vitezović, Vidan Dimić, Momir Vukadinović, Prljuša, Mali Šturac, istraživanje 2016. godine	13
Aleksandar Bulatović, Arthur H. Bankoff, Rada Gligorić, Wayne Powell, Vojislav Filipović, Andrea Mason, Ognjen Mladenović, Lokalitet Tumuli kod mosta na Krivajici: preliminarni rezultati istraživanja 2016. godine	23
Ivan Vranić, Arheološka istraživanja lokaliteta Kale u Krševici 2016. godine	29
Ilija Danković, Bebina Milovanović, Ilija Mikić, Zaštitna arheološka iskopavanja na lokalitetu Pirivoj (Viminacijum) 2016. godine	35
Bebina Milovanović, Ivana Kosanović, Nemanja Mrđić, Arheološka istraživanja na lokalitetu Rit (Viminacijum) u 2016. godini	43
Ivan Bogdanović, Ljubomir Jevtović, Arheološka istraživanja viminacijumskog amfiteatra u 2016. godini	55
Snežana Nikolić, Goran Stojić, Milica Marjanović, Arheološka istraživanja prostora zapadno od viminacijumskog amfiteatra u 2016. godini	61
Snežana Nikolić, Goran Stojić, Milica Marjanović, Istraživanja na lokalitetu Čair – castrum (Viminacijum) 2016. godine	69
Saša Redžić, Mladen Jovičić, Nemanja Mrđić, Dragana Rogić, Zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetu Pećine (Viminacijum) 2016. godine	79
Sofija Petković, Gordan Janjić, Marija Jović, Igor Bjelić, Vrelo – Šarkamen, arheološka istraživanja, prezentacija i promocija 2016. godine	91
Vujadin Ivanišević, Bernard Bavant, Ivan Bugarski, Caričin grad – arheološka istraživanja u 2016. godini	99

Ivan Bugarski, Markus Dotterweich, Vujadin Ivanišević, Alexander Maass, Constanze Röhl, Rainer Schreg, Aleksandar Stamenković, Ünsal Yalçın, Rekognosciranje šire okoline Caričinog grada u 2016. godini	107
Vojislav Filipović, Miloš Stamenković, Beleška o arheološkom nadzoru na autoputu E-75 tokom 2015. i 2016. godine	117
Josip Šarić, Značaj proučavanja sirovina za izradu artefakata od okresanog kamena: primeri iz prakse	123
Angelina Raičković Savić, Ana Bogdanović, Preliminarna analiza keramičkog materijala sa prostora viminacijumskog amfiteatra – objekti 3 i 4	129
Radmila Zotović, Rimski votivni spomenici na teritoriji centralne Srbije	137
Nemanja Marković, Arheozoologija istorijskih perioda: razvoj discipline u Arheološkom institutu	141
Nataša Miladinović-Radmilović, Dragana Vulović, Ksenija Đukić, Sirmijum – Rezultati antropološkog projekta u 2016. godini	149
Milica Tapavički-Ilić, Jelena Anđelković Grašar, COST - akcija, projekat ARKWORK	155

Ivan Bogdanović, Arheološki institut Beograd
Ljubomir Jevtović, Arheološki institut Beograd

ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA VIMINACIJUMSKOG AMFITEATRA U 2016. GODINI¹

Sistematska arheološka istraživanja viminacijumskog amfiteatra vrše se u kontinuitetu od kraja 2007. godine.² Dosadašnjim iskopavanjima obuhvaćen je veći deo objekta. Istraženi su arena i njen ogradni zid, ulazi u objekat, prostorije uz zid arene i prostor tribina. Istraživanja su podrazumevala i iskopavanje površine oko samog amfiteatra, gde su otkriveni ostaci gradskih

Slika 2 – Južni deo amfiteatra – ostaci tribina, snimak iz vazduha

¹ Članak predstavlja rezultat rada na projektu *IRS – Viminacijum, rimski grad i legijski vojni logor – istraživanje materijalne i duhovne kulture, stanovništva, primenom najsavremenijih tehnologija daljinske detekcije, geofizike, GIS-a, digitalizacije i 3D vizualizacije* (III 47018) Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

² Rezultati dosadašnjih istraživanja objavljeni su u više priloga u stranim i domaćim stručnim časopisima i zbornicima radova (cf. Nikolić *et al.* 2017b: nap. 2).

fortifikacija i četiri objekta. Na osnovu dosadašnjih istraživanja utvrđeno je da se viminacijumski amfiteatar nalazi u severoistočnom uglu grada, na oko 50 m od severozapadnog ugla legijskog logora. Amfiteatar je podignut početkom 2. i korišćen je do prve polovine 4. veka. Ustanovljena je prvobitna građevina od drveta, čija površina iznosi oko 82 m x 70 m, i kasniji zidani amfiteatar, približnih dimenzija 84 m x 73 m, podignut iznad objekta od drveta (Nikolić, Bogdanović 2015; Bogdanović, Nikolić 2017).

Slika 3 – Ostaci drvenih konstrukcija amfiteatra

Iskopavanja u 2016. godini vršena su u južnom i jugozapadnom delu amfiteatra, gde je nastavljeno istraživanje tribina (sl. 1).³ Cilj istraživanja bio je i da se definiše prostiranje kasnoantičke nekropole, pošto je najveća koncentracija grobova konstatovana upravo iznad jugozapadnog dela amfiteatra. Ovogodišnji radovi podrazumevali su i ispitivanje površine zapadno od

³ Iskopavanja su trajala tokom cele godine, a sastav stručnog tima činili su Snežana Nikolić, Ivan Bogdanović, Ljubomir Jevtović i Milica Marjanović iz Arheološkog instituta, kao i Goran Stojić i Željko Jovanović iz Centra za Nove tehnologije Viminacijum.

amfiteatra.⁴ Radovi na prostoru amfiteatra odvijali su se u okviru kvadrata C/8 i D–E–F/8-9, koji se prostiru zapadno od kraće ose objekta (sl. 2).⁵ Iskopavanja kvadrata E–F/8-9 su završena u potpunosti. Istraživanjima su obuhvaćeni arheološki slojevi nasipa za postavljanje gledališta. U okviru nasipa otkriveni su ostaci drvenih konstrukcija tribina – stubovi i grede kvadratnog ili pravougaonog preseka, dimenzija od 0,20 m x 0,20 m do 0,40 m x 0,30 m. Konstatovano je da je cela konstrukcija bila ukopana u nasip i u zdravicu, čiji se

Slika 4 – Ostaci drvenih konstrukcija amfiteatra

Slika 5 – Objekat 6, snimak sa jugoistoka

⁴ O iskopavanjima tog prostora vidi prilog Snežane Nikolić, Gorana Stojića i Milice Marjanović u ovom zborniku.

⁵ Tokom prethodnih kampanja u većoj meri je istražen prostor kvadrata F/8–9, a 2010. godine je delimično istražena površina u okviru kvadrata E/8, uz zid arene (Nikolić *et al.* 2017a; 2017b).

pad u ovom delu prati od juga prema severu. Uz sam zid arene otkriven je rov, u kome su uočeni drveni stubovi. Južno od rova istraženo je više ukopa različitih oblika i dimenzija (sl. 3). U ukopima su definisani ostaci drvenih stubova, a ispod stubova drveni jastuci, koji su konstrukciji davali stabilnost i produžavali trajanje (sl. 4). Na osnovu rasprostiranja definisanih celina zaključuje se da su stubovi bili poređani u više nizova uz zid arene, prateći oblik borilišta. Horizontalne grede bile su postavljene radijalno i prostirale su se upravno na nizove stubova i zid arene. Preklapanje ukopa i pravilnost u rasporedu celina sa istim karakteristikama ukazuje na različite faze izgradnje amfiteatra (sl. 3).

U kvadratu E/9 istražen je objekat 6 (sl. 5). Objekat je orijentisan u pravcu severozapad–jugoistok i delom se prostire iznad ukopa sa ostacima drvenih tribina. Pravougaone je osnove, a njegove unutrašnje dimenzije iznose 2,70 m x 1,90 m. Širina zidova je 0,45–0,50 m, a očuvani su u visini do 0,30 m. Građeni su od lomljenog škriljca vezanog krečnim malterom, dok su u manjem obimu korišćene i opeke. Ulaz u objekat uočava se u severnom delu njegovog istočnog zida. Na osnovu pokretnih nalaza, objekat 6 može se okvirno datovati u vreme 2–3. veka, što ukazuje da je bio korišćen istovremeno sa amfiteatrom, a sama lokacija svedoči o njegovoj vezi sa amfiteatrom i rimskim spektaklom.

Prilikom iskopavanja, ispod oranice je definisano više arheoloških slojeva formiranih preko ostataka amfiteatra. U kvadratima C–E/8 otkrivena su dva skeletna groba (G-66, 67), koja pripadaju kasnoantičkoj nekropoli (sl. 6). Grobovi su orijentisani u pravcu severozapad–jugoistok, a pokojnici su sahranjeni bez priloga u konstrukcijama od tegula i ope-

Slika 6 - Grob G-66

Slika 7 – Ostaci kanala od debala jugozapadno od ulaza u amfiteatar

ka. Odsustvo većeg broja grobova svedoči o veličini same nekropole, pa se može pretpostaviti da prostor kvadrata C–E/8 predstavlja njenu periferiju.

U neposrednoj blizini zapadnog ulaza u amfiteatar iskopavanja su se vodila u kvadratima B/6–7, u okviru kojih je tokom ranijih kampanja bio definisan rov ispunjen zemljom sa velikom količinom pokretnog arheološkog materijala. Rov je konstatovan jugozapadno od ulaza u amfiteatar, a istražen je u dužini od 20 m. On prati oblik amfiteatra i prostire se približno u pravcu sever–jug, paralelno sa zidom arene i ostacima drvenih konstrukcija tribina od kojih je udaljen oko 7 m. Na dnu rova otkriveni su otisci dva izdubljena debla, čije dužine iznose 9,40 i 10,50 m, dok im je širina 0,30 m (sl. 7). Debla se prate u padu od juga ka severu i čine ostatke drenažnog kanala. Sa zapadne strane, u taj kanal se uliva manji bočni kanal koji se pruža u pravcu zapad–istok (sl. 1). Bočni kanal je istražen u dužini od 4,50 m, a čine ga otisci dva debla dužine 3,50 i 1,00 m i širine 0,55 m. Ovaj kanal je u zapadnom delu oštećen izgradnjom Objekta sa stupcima.⁶ Pomenuti kanali su verovatno činili sistem za drenažu koji je sakupljao atmosfersku vodu i sprovodio je oko amfiteatra. U kvadratu B/7, ispod glavnog kanala naišlo se na ukope, u kojima su otkrivena dva skeleta konja (sl. 8). Drenažni sistem i ostaci životinja pripadaju najstarijem kulturnom horizontu, koji se datuje u 2. vek i u vezi je sa prvobitnim drvenim amfiteatom.

Slika 8 – Skeleti konja ispod drenažnog kanala

⁶ Objekat sa stupcima je opisan u prilogu Snežane Nikolić, Gorana Stojića i Milice Marjanović u ovom zborniku.

* * *

Zahvaljujući istraživanjima u 2016. godini upotpunjena su dosadašnja saznanja o viminacijumskom amfiteatru i okolnom prostoru, dok otkriće novih grobova upotpunjuje sliku o izgledu kasnoantičke nekropole, koja se okvirno datuje u kraj 4. i početak 5. veka. Tokom iskopavanja u kvadratima E–F/8–9 bilo je moguće izdvojiti najmanje tri faze izgradnje tribina amfiteatra. Te faze pripadaju prvobitnoj građevini od drveta i kasnijem zidanom objektu, koji je u toku svoga postojanja pretrpeo niz prepravki uslovljenih, pre svega, izgradnjom gradskih fortifikacija i ukla-panjem amfiteatra u prostor grada. Istraženi delovi arhitekture potvrđuju da je viminacijumski objekat tokom obe faze pripadao tipu amfiteatarata građenih na kompaktnim supstrukcijama (cf. Golvin 1988). Otkriće drenažnog sistema od izdubljenih debala, koji je istražen u neposrednoj blizini amfiteatra, predstavlja doprinos proučavanju infrastrukture Viminacijuma, ali i rimskih gradova na teritoriji današnje Srbije. Istraživanja u narednom periodu biće usmerena na jugo-zapadni deo amfiteatra, kako bi se u potpunosti istražio južni deo ovog objekta, kao i na prostor ispred zapadnog ulaza, gde se očekuje nastavak drenažnog sistema.

Bibliografija:

Bogdanović, Nikolić 2017 – I. Bogdanović, S. Nikolić, In the Beginning There Was a Timber Construction... The Wooden Amphitheatre of Viminacium, in: F. Mitthof, G. Schörner (eds), *Columna Traiani. Traianssäule – Siegesmonument und Kriegsbericht in Bildern. Beiträge der Tagung in Wien anlässlich des 1900. Jahrestages der Einweihung, 9.-12. Mai 2013*, Wien 2017, 87–94.

Golvin 1988 – J.-C. Golvin, *L'amphithéâtre romain: Essai sur la théorisation de sa forme et de ses fonctions*, Paris 1988.

Nikolić, Bogdanović 2015 – S. Nikolić, I. Bogdanović, Recent Excavations on the Amphitheatre of Viminacium (Upper Moesia), in: L. Vagalinski, N. Sharankov (eds), *Limes XXII. Proceedings of the 22nd International Congress of Roman Frontier Studies, Ruse, Bulgaria, September 2012*, Sofia 2015, 547–555.

Nikolić et al. 2017a – S. Nikolić, Lj. Jevtović, G. Stojić, Arheološka istraživanja prostora viminacijumskog amfiteatra u 2014. godini, u: I. Bugarski, N. Gavrilović Vitas, V. Filipović (ur.), *Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2014. godini*, Beograd, 93–98.

Nikolić et al. 2017b – S. Nikolić, Lj. Jevtović, G. Stojić, D. Rogić, Arheološka istraživanja prostora viminacijumskog amfiteatra u 2015. godini, u: I. Bugarski, N. Gavrilović Vitas, V. Filipović (ur.), *Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2015. godini*, Beograd, 62–70.